

24. Машченко М.В. Господарська діяльність з управління майном: поняття, суб'єкти, види (господарсько-правовий аспект): автореф. дис.... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: 12.00.04 / Машченко Марина Василівна; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. - К., 2007. - 21 с.

25. Малиновский Д.А. Актуальные проблемы категории субъективного вещного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Малиновский Дмитрий Андреевич; Московская Государственная Юридическая Академия. - М., 2002. - 149 с.

26. З.А. Ахметьянова Вещное право: Учебник.- М.: Статут, 2011.-360 с.

27. Про інститути спільного інвестування: Закон України від 05 липня 2012 року // Офіційний вісник України.-2012.-№63(27.08.2012).-Ст.2569.

28. Лысенко А.Н. Имущество в гражданском праве России.-М.: Деловой двор, 2010. - 200 с.

29. Дончевская М.Г. Предприятие как имущественный комплекс в российском и французском праве: автореф. дис....на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук: 12.00.03 / Дончевская Мария Григорьевна; Ростовский государственный университет.—Ростов-на-Дону, 2004.— 18 с.

30. Саватье Р. Теория обязательств: юридический и экономический очерк.- М.: Прогресс, 1972. - 440 с.

УДК 347.4 : 347.122

Габріадзе М. Р., к.ю.н., доцент кафедри права
ДВНЗ «Криворізький національний університет»

Суб'єктний склад зобов'язань, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи

В статті характеризується суб'єктний склад зобов'язань, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи. Аналізується відповідальність за шкоду, завдану недієздатними особами або особами з обмеженою дієздатністю.

Ключові слова: суб'єкт зобов'язань, створення загрози, кредитор, боржник, регресний позов.

В статье дается характеристика субъектного состава обязательств, возникающих в связи с созданием угрозы жизни, здоровью, имуществу физического лица или имуществу юридического лица. Анализируется ответственность за вред, причиненный недееспособными лицами или лицами с ограниченной дееспособностью.

Ключевые слова: субъект обязательств, создание угрозы, кредитор, должник, регрессный иск.

In the article the subjects of obligations arising from a threat to life, health, property of an individual or to property of a legal entity are characterized. Responsibility for a damage caused by tort unable persons or persons with limited tort ability is analyzed.

Keywords: subject of obligations, threatening, creditor, debtor, recourse claim.

Суб'єктами зобов'язань, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, є:

- 1) особа, чієм правам та інтересам створена загроза (кредитор);
- 2) особа, яка створила небезпеку (боржник).

При зовнішній простоті формулювання у ст. 1163 ЦК України положень, які стосуються особистості однієї та інших сторін зазначених зобов'язань, потребують тлумачення з метою з'ясування наявності спеціальних вимог, що подаються законом до кожної з них. Тому на питаннях характеристики суб'єктного складу зобов'язань, що виникають у зв'язку зі створенням загрози життю, здоров'ю, майну фізичної

особи або майну юридичної особи, варто зупинитися детальніше.

Отже, уповноваженою стороною (кредитором) у зобов'язаннях, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, є суб'єкти, стосовно прав та інтересів яких існує реальна небезпека завдання шкоди сьогодні або у майбутньому.

Це можуть бути як фізичні, так і юридичні особи [1, с. 864].

Разом із тим, при аналізі норм ЦК України можна дійти висновку, що держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, інші соціально-публічні утворення не можуть виступати як окремих, самостійний суб'єкт, майну якого створено небезпеку.

Натомість, таким суб'єктом можуть бути окремі юридичні особи, що є самостійними учасниками цивільних відносин, але не представляють у даному випадку державу чи інші соціально-публічні утворення.

Перейдемо до характеристики учасників цивільних відносин, які можуть виступати, як потерпілі (уповноважений суб'єкт, кредитор) у зобов'язаннях, що виникають внаслідок створення загрози завдання шкоди.

Фізична особа може виступати кредитором у даних зобов'язаннях у випадках, коли створена загроза її життю, здоров'ю або майну.

При цьому, хоча уповноваженим суб'єктом (кредитором) може бути будь-яка фізична особа (у тому числі, частково дієздатна, з неповною дієздатністю, обмежена у дієздатності або навіть повністю недієздатна), але самостійно реалізувати своє право у зобов'язаннях вона може лише за наявності відповідного обсягу цивільної дієздатності.

Іншою стороною таких зобов'язань, як правило, виступає особа, що вже створила або почала створювати загрозу життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи (боржник — той, хто створив загрозу завдання шкоди).

Разом з тим, виникає необхідність з'ясування вимог, які висуваються законодавством до того, хто може бути зобов'язаною особою у зобов'язаннях, що виникають внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи.

Отже, такими особами можуть бути:

1) повністю дієздатні фізичні особи (самі здатні нести відповідальність за свої дії, якими завдано шкоди, тобто є деліктоздатними);

2) особи з неповною, частковою або обмеженою дієздатністю (у межах встановлених законом особами, які створили загрозу життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, і здатні нести за це відповідальність, тобто не мають повної деліктоздатності).

Крім того, фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу нездатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними [2, с. 97].

Фізична особа визнається недієздатною з моменту набрання законної сили рішенням суду про це (ст. 40 ЦК України). Рішення суду про недієздатність громадянина служить підставою для призначення йому опікуна (ст. 41 України), який є його законним представником. Опікун захищає його права, вчиняє у його інтересах та від його імені юридичні дії, несе відповідальність за шкоду, завдану недієздатною фізичною особою в порядку, встановленому ст. 1203 ЦК України. Сама недієздатна фізична особа не має права вчиняти правочини, а якщо ця вимога не буде дотримана, то правочин визнається нікчемним (ст. 227 ЦК України).

Оскільки визнання фізичної особи недієздатною трактується як тимчасовий засіб,

який може застосовуватися лише на період існування психічного захворювання тощо, ст. 42 ЦК України передбачає можливість поновлення дієздатності фізичної особи. Таке поновлення проводиться судом за позовом опікуна або органу опіки та піклування, якщо буде встановлено, що внаслідок видужання або значного поліпшення психічного стану фізичної особи у неї відновилися здатність усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними. Цим же рішенням суду припиняється опіка, оскільки необхідність у ній відпадає. Надалі фізична особа, цивільну дієздатність якої поновлено, виступає як повноправний учасник цивільного обігу.

Отже, вказані обмеження дієздатності стосуються, насамперед, вчинення правочинів, тобто дій суб'єктів цивільного права, спеціально спрямованих на встановлення, зміну, припинення цивільних прав і обов'язків.

Що стосується деліктоздатності фізичних осіб, то тут становище осіб, які не досягли повноліття або визнані недеєздатними чи обмежені у дієздатності, виглядає дещо інакше.

Деліктоздатною, тобто здатною відповідати за вчинення правопорушення, відповідно до положень ЦК України вважається фізична особа, яка досягла 14-річного віку і яка не визнана у встановленому порядку недеєздатною (ст.ст. 1166, 1179, 1185 ЦК України).

Внаслідок цього малолітня особа не несе цивільно-правової відповідальності за завдану нею шкоду, оскільки малолітні не можуть повною мірою оцінити своїх дій, вони не визнаються винними і не можуть бути самостійними суб'єктами зобов'язань, що виникають внаслідок завдання шкоди [3, с. 29-37; 4, с. 56-71].

Суб'єктами відповідальності за дії малолітніх є їхні батьки, усиновлювачі, опікуни, на яких покладається відповідальність за нездійснення належного нагляду за діями малолітнього чи неналежне здійснення обов'язків по вихованню дітей. Батьки, усиновлювачі, опікуни малолітніх можуть бути звільнені від відповідальності, якщо доведуть, що шкода заподіяна не з їхньої вини (ст.ст. 33, 1197 ЦК України).

Неповнолітня особа самостійно несе відповідальність за заподіяння шкоди (ст.ст. 33, 1179 ЦК України). Якщо у неповнолітньої особи недостатньо майна для відшкодування збитків, то додаткову відповідальність несуть її батьки (усиновлювачі) або піклувальник. Обов'язок батьків (усиновлювачів), піклувальника, закладу, який за законом здійснює щодо неповнолітньої особи функції піклувальника, додатково брати участь у відшкодуванні шкоди, що виникла внаслідок завдання шкоди неповнолітнім, припиняється після досягнення особою повноліття або коли вона до досягнення повноліття стане власником майна, достатнього для відшкодування шкоди.

Оскільки спеціальних застережень стосовно суб'єктного складу зобов'язань відшкодування шкоди, яка виникла внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, вітчизняне цивільне законодавство не містить, він має визначатися на загальних засадах про відповідальність за шкоду, завдану неделіктоздатними особами або особами з обмеженою деліктоздатністю.

Норми глави 81 ЦК України таких спеціальних вимог не містять, особою, що створює небезпеку, може бути будь-яка фізична або юридична особа, а також держава (в особі своїх відповідних органів), Автономна Республіка Крим, територіальні громади, інші соціально-публічні утворення.

Разом із тим, не кожна фізична особа може бути боржником у зазначених зобов'язаннях, оскільки для цього необхідна наявність відповідного рівня деліктоздатності.

У зв'язку з цим за осіб, що створила загрозу, але не відповідають вимогам наявності деліктоздатності, шкоду відшкодовують батьки (усиновителі), опікун чи заклад, який

зобов'язаний здійснювати нагляд за ними, якщо тільки останні не доведуть, що загроза була створена і шкода була завдана не з їх вини (ст.ст. 1178, 1184 ЦК України) [5, с. 86].

За певних умов до відшкодування шкоди, завданої внаслідок створення загрози неповнолітніми, у субсидіарному порядку можуть залучатися їхні батьки, усиновлювачі або піклувальники чи відповідний заклад, який зобов'язаний здійснювати нагляд за такими особами (ст.ст. 1179, 1180 ЦК України).

Юридична особа також може бути боржником (особою, зобов'язаною відшкодувати шкоду), якщо шкода виникла в результаті створення загрози неправомірною поведінкою її працівників під час виконання ними своїх трудових (службових) обов'язків (ст. 1172 ЦК України).

Крім того, у деяких випадках цивільно-правова відповідальність покладається на державу, яка зобов'язана відшкодувати шкоду, завдану внаслідок створення загрози протиправними діями чи бездіяльністю посадових або службових осіб державних органів, самих державних органів, судових та правоохоронних органів. Оскільки ці органи представляють державу, матеріальну відповідальність за їхні дії несе держава [6, с. 9].

На таких самих засадах можуть стати боржниками Автономна Республіка Крим, органи місцевого самоврядування тощо (ст.ст. 1173 – 1175 ЦК України).

Шкода, що виникла внаслідок неусунення загрози, відшкодована державою, у випадках відсутності вини посадової або службової особи державного органу, самим органом державної влади, органом дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду надалі залишається на витратах державного бюджету [7, с. 40-43].

Так само, шкода такого роду, відшкодована Автономною Республікою Крим, органами місцевого самоврядування тощо на підставах положень ст.ст.м1165, 1173, 1174, 1175 ЦК України, залишається на витратах відповідного бюджету.

Якщо ж причиною виникнення загрози були винні дії або бездіяльність посадової або службової особи, то виникає питання, чи держава або інший суб'єкт, який відшкодував шкоду, після відшкодування шкоди набувають права регресу до винної у створенні небезпечної ситуації особи на підставі положень ст. 1165 та ст. 1191 ЦК України.

У цьому разі створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи є не лише умовою виникнення відповідних зобов'язань, але одночасно й підставою виникнення зобов'язань відшкодування шкоди за регресним позовом між суб'єктом, що відшкодував шкоду, і особою, винною у створенні небезпеки.

Разом із тим, якщо для виникнення зобов'язань внаслідок створення загрози життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи достатньо самого факту створення такої загрози та її неусунення, то для виникнення зобов'язань відшкодування за регресним позовом необхідними також є покладення законом обов'язку відшкодування шкоди на певного суб'єкта, а, крім того, сам факт відшкодування шкоди за винну особу.

Однак, безумовне право регресного позову особи, яка відшкодувала шкоду, що виникла внаслідок неусунення загрози, до особи, що цю загрозу створила і не усунула, виникає лише у випадках, передбачених ч. 1 ст. 1191 ЦК України.

Натомість, інші частини цієї статті передбачають дещо інші правила. Зокрема, право зворотної вимоги держави та інших суб'єктів публічного права, які відшкодували шкоду, до винної особи, згадується у ч.ч. 2 та 3 ст. 1191 ЦК України.

Так, ч. 2 ст. 1191 ЦК України встановлює, що держава, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, юридичні особи мають право зворотної вимоги до фізичної особи, винної у вчиненні злочину, у розмірі коштів, витрачених на лікування особи, яка потерпіла від цього злочину.

Згідно з частиною третьою цієї ж статті, держава, відшкодувавши шкоду, завдану посадовою, службовою особою органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду, має право зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу злочину за обвинувальним вирокком суду щодо неї, який набрав законної сили.

З наведених норм випливає, що право держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади на подання регресного позову до посадових та службових осіб, що створили загрозу життю, здоров'ю, майну фізичної особи або майну юридичної особи, є істотно обмеженим і можливим лише у тих випадках, коли зазначені посадові або службові особи вчинили злочин.

Таке вирішення цього питання не є оптимальним, оскільки практично виводить значну кількість осіб за межу відповідальності, перекладаючи тягар матеріальних витрат по відшкодуванню шкоди з винних осіб на витрати бюджету (тобто фактично на кошти, які належать народу, суспільству, жителям відповідної територіальної громади тощо).

Більш виправданим виглядає правило ч. 4 ст. 1191 ЦК України, яка передбачає неприпустимість регресного позову осіб, які відшкодували шкоду, створену особами, що не мали відповідного обсягу деліктоздатності.

Зазначена норма встановлює, що батьки (усиновлювачі), опікун або піклувальник, а також заклад або особа, що зобов'язані здійснювати нагляд за малолітньою або неповнолітньою особою, які відшкодували шкоду, завдану малолітньою або неповнолітньою особою чи фізичною особою, яка визнана недієздатною, не мають права зворотної вимоги до цієї особи.

Отже, визначаючи відповідача за регресним позовом держави, Автономної Республіки Крим, територіальної громади тощо, які відшкодували шкоду, до особи, чіими винними діями була створена небезпека, слід враховувати, що нею може буде тільки повністю дієздатна особа або у певних випадках неповнолітня особа, яка має достатнє майно для відшкодування завданої шкоди.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. Гражданское право: Учебник. — Х.: Одиссей, 2004. — 960 с.
2. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / [О.В. Дзєра, Д.В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.]; За ред. О.В. Дзєри, Н.С. Кузнєцової. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — Т.1. — 820 с.
3. Подопрігора О.А., Ковалєв В.П. Гражданско-правовая ответственность за действия несовершеннолетних // Правовое положение несовершеннолетних: Сборник научных трудов. — Краснодар: Изд-во Кубан. гос. ун-та, 1985. — С. 29-37.
4. Михайлич А.М. Гражданские внедоговорные правоотношения с участием несовершеннолетних. Правовое положение несовершеннолетних: Сб. науч. трудов. — Краснодар: Изд-во Кубан. гос. ун-та, 1985. — С. 56-71.
5. Гражданское право Украины: В 2 ч. — Ч. 1 / Под общ. ред. А.А. Пушкина, В.М. Самойленко. — Харьков: Основы, 1996. — 440 с.
6. Блошенко А. Гражданско-правовая ответственность государства за вред, причиненный судебными ошибками. — Автореф. дис. ... д-ра права. — Кишинэу, 2001. — 38 с.
7. Ніжинська І.С. Відшкодування шкоди, завданої незаконними діями правоохоронних органів, з державного бюджету України // Право України. — 2002. — № 11. — С. 40-44.